

MỞ ĐẦU

1. Lý do chọn đề tài

Ở Việt Nam, Địa lí là môn học quan trọng, nhằm trang bị cho học sinh những kiến thức cơ bản về khoa học địa lí và biết vận dụng những kiến thức đó vào cuộc sống. Trong đó các kiến thức địa lí địa phương có vai trò cực kì quan trọng, tăng cường tình yêu quê hương đất nước. Kiến thức này được chính thức đưa vào nội dung chính khoá ở lớp 8, 9 và lớp 12.

Việc giảng dạy Địa lí địa phương sẽ góp phần bổ xung kiến thức về địa phương cho học sinh, tạo điều kiện cho các em tìm hiểu và đánh giá đúng tiềm năng các điều kiện tự nhiên, tài nguyên thiên nhiên và thực trạng kinh tế xã hội địa phương, từ đó giúp các em định hướng nghề nghiệp góp phần xây dựng quê hương giàu đẹp hơn, đồng thời làm giàu tình yêu quê hương đất nước trong tâm hồn các em. Tuyên Quang là một tỉnh miền núi Đông Bắc, đời sống kinh tế, xã hội còn gặp nhiều khó khăn song lại là vùng đất có tài nguyên thiên nhiên phong phú, có bề dày truyền thống văn hoá lịch sử, là cái nôi của cách mạng với thủ đô của cuộc kháng chiến Tân Trào và nhiều di tích cách mạng gắn liền với cuộc chiến đấu chống thực dân của dân tộc ta. Chính vì vậy, việc giáo dục tình yêu quê hương đất nước cho các em HS trong tỉnh càng trở nên quan trọng.

Hiện nay, ở nước ta vấn đề dạy học địa lí địa phương trong các trường phổ thông đã được chú ý nhiều hơn trước, được đưa vào SGK thành một phần riêng tuy nhiên dung lượng kiến thức này còn chiếm tỷ lệ nhỏ trong chương trình địa lí phổ thông. Mặt khác, đội ngũ GV nắm kiến thức ĐLDP còn chưa sâu, chưa rộng đã phần nào gây khó khăn cho việc thiết kế bài giảng và ảnh hưởng đến chất lượng học tập của học sinh.

Trong thực tế, việc dạy học các bài ĐLDP chưa được chú trọng và quan tâm đúng mức, còn mang tính nặng tính hình thức, chưa kịp thời đổi mới, thậm trí còn bị xem nhẹ như là một nội dung phụ. Do đó, kiến thức ĐLDP của

HS còn nghèo nàn, các em không hiểu biết về chính địa lí quê hương của mình. Những kiến thức, sự vật, hiện tượng địa lí rất quen thuộc quanh cuộc sống thường nhật của các em mà lại trở nên lạ lẫm.

Nội dung ĐLDP được đưa vào trường phổ thông ở lớp 8 (1 bài), lớp 9 (4 bài), lớp 12 (ban cơ bản 2 bài, ban nâng cao 3 bài). Nhưng nội dung lại tùy từng GV thực hiện trên cơ sở tài liệu ĐLDP của tỉnh (thành phố) do đó không xuyên suốt, trùng lặp giữa các lớp, nhiều khi thừa vẫn thừa, thiếu vẫn thiếu. Vì vậy, việc thực hiện tính liên thông hợp lí khi dạy học nội dung ĐLDP giữa các lớp để nâng cao hiệu quả dạy và học nội dung này là cần thiết.

Để thực hiện tốt mục tiêu dạy học ĐLDP là giúp cho HS có hiểu biết rõ hơn về ĐLDP để từ đó giáo dục tình yêu quê hương, có ý thức đóng góp và xây dựng quê hương thì đội ngũ GV trước hết phải là những người có trình độ về mặt khoa học địa lí và cần có khả năng sư phạm vững vàng mới có thể truyền thụ và hướng dẫn tốt kiến thức, kĩ năng học tập cho HS thông qua việc thiết kế giáo án ĐLDP.

Với ý nghĩa và sự cần thiết trên, tôi chọn đề tài nghiên cứu: ***"Thiết kế bài giảng địa lí địa phương ở trường phổ thông tỉnh Tuyên Quang"*** làm đề tài nghiên cứu cho luận văn thạc sĩ của mình.

2. Mục đích nghiên cứu

- Xây dựng một số phương án TKBG địa lí địa phương cho HS phổ thông ở Tỉnh Tuyên Quang, góp phần đổi mới các phương án TKBG truyền thống, làm cho bài giảng có tính thiết thực, gây được niềm hứng thú, tính tích cực học tập của HS.

- Đảm bảo tính liên thông của các bài ĐLDP trong chương trình phổ thông (THCS và THPT).

- Bổ sung và làm phong phú kiến thức ĐLDP cho HS các trường phổ thông tỉnh Tuyên Quang.

- Góp phần giáo dục tình yêu quê hương, đất nước cho các HS trong tỉnh.

3. Nhiệm vụ nghiên cứu của đề tài

- Nghiên cứu cơ sở lí luận và thực tiễn của việc thiết kế bài giảng địa lí địa phương ở trường phổ thông tỉnh Tuyên Quang.

- Khái quát nội dung ĐLDP tỉnh Tuyên Quang làm tài liệu dạy học cho GV và HS trên địa bàn tỉnh.

- Đưa ra một số phương án TKBG địa lí địa phương ở trường phổ thông trong tỉnh.

- Đề xuất phương hướng chung và riêng cho việc dạy ĐLDP ở lớp 8, 9 và 12 tỉnh Tuyên Quang.

4. Giới hạn nghiên cứu

Đề tài giới hạn ở việc nghiên cứu và đưa ra phương án thiết kế bài giảng địa lí địa phương ở trường phổ thông tỉnh Tuyên Quang. Tiến hành thực nghiệm ở một số trường THCS và THPT trên địa bàn tỉnh.

5. Phương pháp nghiên cứu

- Phương pháp thu thập tài liệu

Dựa vào mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu của đề tài để xác định các nguồn tài liệu thu thập. Tài liệu thu thập bao gồm sách báo, tạp chí chuyên ngành, các báo cáo khoa học, các đề tài nghiên cứu, các trang web cung cấp thông tin có liên quan đến đề tài. Trong quá trình thu thập tài liệu, tác giả đã lựa chọn những thông tin có tính chân thực cao, để đảm bảo tính khoa học và tính sư phạm của đề tài, trong quá trình thu thập tài liệu đặc biệt chú ý đến các tài liệu liên quan đến ĐLDP tỉnh Tuyên Quang và chú ý đến nội dung chương trình phần ĐLDP ở trường phổ thông trong SGK lớp 8, 9, 12, đảm bảo tính liên thông trong việc TKBG Địa lí địa phương. Ngoài ra còn có các sách hướng dẫn giảng dạy ĐLDP, các giáo trình về PPDH Địa lí. Sau đó sắp xếp các nội dung thông tin thu thập được sao cho phù hợp, chính xác với quá trình dạy học hiện nay cần khá nhiều thời gian và công sức của tác giả.

- Phương pháp điều tra, khảo sát

Để thực hiện đề tài, trong quá trình nghiên cứu tác giả đã đi khảo sát, điều tra thực tế dạy và học Địa lí địa phương ở các trường THCS và THPT của tỉnh Tuyên Quang. Phỏng vấn, phát phiếu điều tra cho HS và GV, tiến hành dự giờ tiết dạy ĐLDP của một số GV trong tỉnh. Từ đó có cơ sở để rút những nhận xét chính xác, khách quan về thực trạng dạy và học ĐLDP ở tỉnh Tuyên Quang nói chung và việc TKBG địa lí địa phương nói riêng. Đồng thời đưa ra những kiến nghị cần thiết, giúp cho việc giảng dạy và học tập môn Địa lí, trong đó có ĐLDP tại các trường phổ thông trong tỉnh hiệu quả hơn.

- Phương pháp phân tích hệ thống

Để đảm bảo tính khoa học và sự phạm của đề tài, trong quá trình nghiên cứu, thực hiện đề tài cần xem xét, phân tích các đối tượng nghiên cứu trong một hệ thống hoàn chỉnh. Cụ thể, tác giả nghiên cứu việc TKBG địa lí địa phương trong mối quan hệ đa chiều với toàn bộ kiến thức địa lí phổ thông, tính liên thông giữa kiến thức ĐLDP ở các cấp học, mối quan hệ với mục tiêu giáo dục phổ thông nói chung. Hay như khi xem xét thực trạng TKBG địa lí địa phương của giáo viên và học tập ĐLDP của học sinh phổ thông tỉnh Tuyên Quang cần nhìn nhận trên nhiều phương diện: nội dung kiến thức, phương pháp, phương tiện giáo viên sử dụng và nhu cầu nhận thức của học sinh, từ đó rút ra những kết luận khách quan, chính xác về vấn đề đưa ra.

- Ứng dụng công nghệ thông tin và phần mềm tin học:

Để thực hiện đề tài, trong quá trình nghiên cứu và đưa ra các phương án TKBG dạy học ĐLDP ở trường phổ thông tỉnh Tuyên Quang, tác giả ứng dụng công nghệ thông tin và phần mềm tin học trong quá trình thiết kế một số giáo án điện tử, nhằm đổi mới PPDH và sử dụng phương tiện dạy học hiện đại trong dạy học ĐLDP, nâng cao chất lượng và hiệu quả bài giảng của GV.

- Phương pháp thực nghiệm sư phạm

Để kiểm chứng tính khoa học và thực tiễn của đề tài nhất định phải thực nghiệm sư phạm. TN sư phạm thông qua việc trực tiếp giảng dạy hoặc

nhờ một số GV có kinh nghiệm ở một số trường phổ thông giúp đỡ giảng dạy phần bài giảng do tác giả thiết kế. Sau đó dùng phiếu thăm dò, lấy ý kiến của GV và HS nhằm kiểm nghiệm các kết quả lí thuyết mà đề tài đưa ra. Phân tích các kết quả thực nghiệm thu được, rút ra những nhận định khách quan về tính khả thi của đề tài và từ đó đưa ra một số đề xuất cho việc dạy học ĐLDP tỉnh Tuyên Quang nói riêng, cũng như việc dạy học ĐLDP ở nước ta nói chung.

- Phương pháp thống kê toán học

Phương pháp này được sử dụng sau khi điều tra, khảo sát thực trạng TKBG của giáo viên và việc nắm kiến thức ĐLDP của học sinh các trường phổ thông tỉnh Tuyên Quang, phương pháp này còn sử dụng để xử lí số liệu sau khi tiến hành thực nghiệm sư phạm. Các kết quả thu được nhằm đánh giá tính khả thi của đề tài, là căn cứ khoa học để xác định xu hướng phát triển của đối tượng để đề xuất những biện pháp thực hiện cho tốt hơn.

6. Lịch sử nghiên cứu

Trên thế giới, nhiều nước rất coi trọng việc nghiên cứu và giảng dạy ĐLDP trong nhà trường phổ thông. Bởi vì, những kiến thức về ĐLDP là cơ sở cho việc hoạch định chính sách phát triển kinh tế - xã hội của từng địa phương, những tri thức đó còn được vào giảng dạy và học tập trong nhà trường.

Việc dạy học ĐLDP ở Nga và các nước Đông Âu cũng đã được chú trọng nghiên cứu cả về lý luận và thực tiễn. Tổng kết vấn đề này, K.F.Stroev (1974) khẳng định: tài liệu địa lí địa phương là cơ sở tốt nhất để hình thành biểu tượng, khái niệm địa lí cho HS và minh họa cho các bài giảng địa lí. ĐLDP là môi trường tốt nhất để HS có thể vận dụng những kiến thức đã học vào thực tiễn sinh động ở nơi các em đang sống.

Ở Pháp, môn học này cũng được đưa vào chương trình phổ thông, bắt đầu từ việc tìm hiểu quê hương cho tới việc công bố các công trình nghiên cứu và hướng dẫn giảng dạy ĐLDP. Mục đích của việc giảng dạy ĐLDP

trong nhà trường ở nước ngoài là góp phần giáo dục lòng yêu quê hương đất nước, bồi dưỡng cho HS khả năng tìm hiểu và năng lực tư duy tổng hợp đối với các vấn đề của địa phương.

Ở Nước ta, Địa lí địa phương trong chương trình phổ thông là địa lí các tỉnh, thành phố trực thuộc Trung ương. Tài liệu được phổ biến rộng rãi và được đánh giá là đáp ứng tốt yêu cầu học tập của Địa lí địa phương trong nhà trường hiện nay là bộ sách "*Địa lí các tỉnh và thành phố Việt Nam*" gồm 5 tập do PGS.TS Lê Thông chủ biên (Nhà xuất bản giáo dục, năm 2000). Để đáp ứng yêu cầu đưa kiến thức địa lí địa phương vào trong dạy học môn Địa lí ở các trường phổ thông, các tỉnh cũng đã chủ động tổ chức nghiên cứu và biên soạn tài liệu địa lí địa phương dùng riêng cho tỉnh mình như: Địa lí tỉnh Thái Nguyên, Địa lí Hoà Bình, Địa lí Hải Phòng, Địa lí - Lịch sử tỉnh Cao Bằng....

Những công trình bàn về nghiên cứu và giảng dạy địa lí địa phương tiêu biểu nhất là 2 tập "*Phương pháp nghiên cứu và giảng dạy ĐLĐP*" của GS. Lê Bá Thảo (1967); ngoài ra còn có các cuốn: "*Địa lí địa phương*" (1999) của PGS. PTS Lê Huỳnh và PGS. TS Nguyễn Minh Tuệ biên soạn; cuốn "*Địa lí địa phương trong nhà trường phổ thông*" tài liệu bồi dưỡng giáo viên thường xuyên chu kì 1992 - 1996 cho giáo viên trường phổ thông của Bộ giáo dục và đào tạo (1994); giáo trình "*Giáo dục dân số - môi trường và giảng dạy địa lí địa phương*" do PGS.TS Lê Huỳnh chủ biên năm (Nhà xuất bản Sư Phạm Hà Nội - 2005) cuốn "*Một số vấn đề trong dạy học địa lí ở trường phổ thông*" - Chương 5: Vấn đề giảng dạy địa lí địa phương ở trường phổ thông (Tr165 - 218) của PGS. TS Nguyễn Trọng Phúc; ...

7. Những đóng góp của luận văn

- Đề tài xây dựng được cơ sở lý luận và thực tiễn của việc thiết kế bài giảng Địa lí địa phương ở trường phổ thông tỉnh Tuyên Quang.

- Xác định được nội dung liên thông khi dạy học địa lí tỉnh Tuyên Quang.

- Xác định một số nguyên tắc, phương pháp và nguồn tài liệu kiến thức địa lí địa phương trong tình phục vụ giảng dạy ĐLĐP.

- Đưa ra một số phương án TKBG địa lí tỉnh Tuyên Quang và giới thiệu một số giáo án minh hoạ.

- Kết quả của đề tài có tính khả thi, sẽ là tài liệu tham khảo cho giáo viên ở các trường phổ thông tỉnh Tuyên Quang trong việc dạy học ĐLĐP.

8. Cấu trúc của luận văn

Luận văn gồm 3 chương:

- Chương 1: Cơ sở lý luận và thực tiễn của việc thiết kế bài giảng địa lí địa phương ở trường phổ thông tỉnh Tuyên Quang.

- Chương 2: Thiết kế bài giảng địa lí tỉnh Tuyên Quang.

- Chương 3: Thực nghiệm sư phạm.

NỘI DUNG

Chương 1

CƠ SỞ LÝ LUẬN VÀ THỰC TIỄN CỦA VIỆC THIẾT KẾ BÀI GIẢNG ĐỊA LÍ ĐỊA PHƯƠNG Ở TRƯỜNG PHỔ THÔNG TỈNH TUYỀN QUANG

I. CƠ SỞ LÝ LUẬN

1.1. Kiến thức địa lí địa phương trong chương trình địa lí trường phổ thông ở nước ta

Chương trình môn Địa lí trường phổ thông nước ta được xây dựng theo kiểu đồng tâm có nâng cao dần từ THCS lên THPT, bắt đầu là Địa lí đại cương, đến Địa lí các khu vực trên thế giới, cuối cùng mới đến Địa lí tổ quốc, trong đó bao gồm địa lí các vùng lãnh thổ trong đất nước và địa lí từng địa phương. Môn Địa lí được đưa vào dạy học ở lớp 4, lớp 5 trong môn học "Lịch sử và Địa lí", môn học này mới chỉ bước đầu cung cấp cho HS những biểu tượng về các sự vật, hiện tượng địa lí, địa danh nổi tiếng ở Việt Nam như dãy Trường Sơn, Sông Hồng, S. Cửu Long... và một số thông tin về Địa lí thế giới. Địa lí chỉ thực sự trở thành môn học riêng từ lớp 6 cấp THCS và đến lớp 12 THPT.

Địa lí đại cương được học ở các lớp đầu cấp (lớp 6 THCS và lớp 10 THPT) để làm cơ sở tiếp thu các kiến thức địa lí khác, tuy nhiên nó vẫn được học ở các lớp sau xen kẽ với Địa lí các châu lục và Địa lí Việt Nam.

Chương trình Địa lí thế giới ở lớp 7 và đầu lớp 8 cấp THCS và lớp 11 cấp THPT sẽ cung cấp cho HS những kiến thức về các châu lục: điều kiện tự nhiên, dân cư, các hoạt động kinh tế của con người.

Phần Địa lí Việt Nam được dạy tương đối hoàn chỉnh ở bậc THCS (cuối lớp 8 và lớp 9) bao gồm Địa lí tự nhiên và Địa lí kinh tế xã hội. Học sinh được trang bị những kiến thức khá đầy đủ về Địa lí Tổ Quốc để chuẩn bị tiếp thu những kiến thức sâu sắc hơn, toàn diện hơn ở lớp 12 THPT.

Trong chương trình Địa lí phổ thông, vị trí của kiến thức địa lí địa phương trong nhà trường phổ thông được cụ thể hoá trong phân phối chương trình môn Địa lí ở từng cấp học riêng: Trung học cơ sở và trung học phổ thông. Nội dung tìm hiểu địa lí địa phương, liên hệ với thực tế, khảo sát địa phương, nghiên cứu ĐLĐP là một bộ phận kiến thức không thể thiếu được ở cả THCS và THPT. Vì thế chương trình ĐLĐP đã được Bộ Giáo Dục và Đào tạo quy định đưa vào chương trình chính khoá và ngày càng được chú trọng.

ĐLĐP được chính thức đưa vào giảng dạy và học tập ở lớp 8, 9 THCS và lớp 12 THPT. Cụ thể, bài học về ĐLĐP được giảng dạy ở cuối lớp 8 (bài 44: Thực hành tìm hiểu địa phương) tìm hiểu một địa điểm gần trường đóng, sau khi học xong phần địa lí tự nhiên Việt Nam. Trong Địa lí lớp 9 ĐLĐP được trình bày thành một chương riêng gồm 4 bài là 41, 42, 43, 44 và giảng dạy 4 tiết theo phân phối chương trình, yêu cầu học sinh phải nắm được đặc điểm tự nhiên (vị trí địa lí; sự phân chia các đơn vị hành chính; đặc điểm địa hình, khí hậu, thuỷ văn, đất đai, khoáng sản và các vấn đề khai thác bảo vệ môi trường tự nhiên) và các vấn đề kinh tế xã hội (dân cư, dân tộc, đặc điểm phân bố dân cư, dân tộc; sự phát triển của văn hoá, giáo dục, y tế; Các ngành nghề kinh tế chủ yếu; những khó khăn thuận lợi và phương hướng trong phát triển kinh tế - xã hội) của tỉnh (thành phố). Ở cấp THPT, kiến thức ĐLĐP được học ở lớp 12 chương trình chuẩn với kiến thức ĐLĐP được trình bày trong bài 44, 45 với thời lượng là 2 tiết (ban cơ bản) và trong 3 bài 60, 61, 62 với thời lượng 3 tiết (ban nâng cao). Yêu cầu ở mức độ cao hơn là các em phải viết được một bản báo cáo tổng hợp về địa lí tỉnh (thành phố) của mình trên tất cả các phương diện (tự nhiên và kinh tế xã hội).

Như vậy, số bài và số tiết dạy về kiến thức ĐLĐP ở Việt Nam còn quá ít, bởi có nhiều khó khăn chưa được khắc phục như là: khó sắp xếp về mặt thời gian giảng dạy (vì khối lượng kiến thức lớn mà thời gian học tập ở trên lớp lại có hạn) điều kiện vật chất chưa đảm bảo (SGK, tài liệu tham khảo, đồ

dùng dạy học không đầy đủ)... Tuy nhiên, GV vẫn có thể linh động, sáng tạo nhiệm vụ này bằng cách ngoài các tiết dạy địa lí địa phương theo quy định của Bộ GD&ĐT có thể cung cấp và bổ xung kiến thức đó vào các tiết dạy địa lí ở các lớp thông qua các ví dụ, các dẫn chứng, các câu hỏi gợi mở, thậm chí là các bài tập, các bài kiểm tra có liên hệ đến địa phương. GV nên khuyến khích các em lấy các ví dụ càng gần, càng cụ thể nơi các em sinh sống càng tốt. Điều đó giúp cho việc học tập Địa lí nói chung và Địa lí địa phương nói riêng có hiệu quả, hấp dẫn và thiết thực hơn.

Kiến thức ĐLĐP được bố trí ở các lớp cuối cấp (lớp 9 và 12), điều này có những thuận lợi và hạn chế nhất định. Những thuận lợi là HS dễ dàng phát hiện, giải thích, phân tích các kiến thức địa lí cụ thể dựa trên những kiến thức địa lí đại cương. Nhưng có hạn chế là kiến thức ĐLĐP được bố trí ở các lớp cuối cấp nên khi học kiến thức đại cương, thế giới và ngay cả địa lí Tỏ quốc các em thường rất mơ hồ, không có những kiến thức thực tế của địa phương để liên hệ, chứng minh do đó dẫn đến tình trạng "học vẹt", chưa nắm rõ bản chất của sự vật, hiện tượng địa lí.

Chúng ta cần xác định rõ vai trò của việc giáo dục kiến thức ĐLĐP trong nhà trường phổ thông và đặc biệt là vai trò của GV trong việc tổ chức hướng dẫn HS tìm hiểu và nắm rõ các kiến thức ĐLĐP, tạo niềm say mê, hứng thú học tập và tình yêu quê hương của các em thông qua việc TKBG địa lí địa phương.

1.2. Vai trò của kiến thức ĐLĐP trong dạy học Địa lí

Trong giáo dục và đào tạo nói chung và trong dạy học bộ môn Địa lí nói riêng việc nghiên cứu và giảng dạy ĐLĐP có vai trò rất quan trọng.

Kiến thức ĐLĐP trong chương trình ở trường phổ thông nước ta là kiến thức địa lí tỉnh (thành phố). Vì vậy, việc nắm những kiến thức cơ bản về Địa lí quê hương mình sẽ tạo cho các em có khả năng nhận biết, giải thích và phân tích được các hiện tượng Địa lí diễn ra ngay tại địa phương và góp phần bổ